

BARTÓK BÉLA

BÍZNI, ENGEDELMESKEDNI, DOLGOZNI? (EGER 1940 NYARÁN)

Eger az észak-erdélyi bevonulás előtti hónapokban

1940. szeptember 13-án este az Észak-Erdély visszatérése alkalmából rendezett ünnepi díszelőadással nyitotta meg őszi idényét az egeri szintársulat. A rendkívüli esemény méltatása céljából dr. Csepreghy László érseki jogakadémiai tanár mondott ünnepi bevezetőt. A nagyszabású történelmi visszaemlékezés és a tengelyhatalmak valamint a magyar államférfiak iránt kifejezett hála után a következőkre figyelmeztette a hallgatókat: „De a legnagyobb örömben sem szabad megfélemlenünk magyar állampolgári kötelességeinkről. Megadja a teljes programot a Duce vezényszava: *Credere, Obedire, Combattere*. *Credere*, hinni az Örökkévaló igazságosságában és maradék nélkül bízni nemzetünk hivatott vezetőiben. *Obedire*, engedelmeskedni késedelem és fenntartás nélkül kipróbált vezetőinknek. *Combattere*, harcolni és küzdeni mindenkinek, ahová a magyar sors őt rendelte, legyen az a magyar rög, műhely vagy íróasztal.”¹

A hármasszista jelszó a lehető legtömörebben jellemzi nemcsak a korabeli olasz társadalom elé kitűzött állampolgári erényeket, hanem a II. világháború alatti magyar társadalommal szemben a mindenkori kormányzat részéről elvárt ideális magatartást is. Az előadó konzervatív személyiségként az uralkodó felfogással szinkronban az egyéneket mindenekelőtt a tennivalóikra, és nem a jogaikra emlékeztette. A hitet is sajátosan értelmezte, mert igaz, hogy Istent helyezte előre, de utána a kormányzót és a miniszterelnököt említette. Az engedelmességnek irántuk vaknak és azonnalinak kellett lenni, a harc pedig mint tipikus hármasszista vagy diktatorikus fogalom a csatatereken kívül inkább a hétköznapi életben a parasztság a munkásság és az értelmiség munkáját jelentette.

1939 márciusától Kárpátalja megszállása után a magyar kormány legfontosabb feladatának Erdély visszafoglalását tartotta. Már ekkor előtérbe került az a lehetőség, hogy Németország támogatása nélkül a magyar – román határ megváltoztatását önerőből, a magyar királyi honvédség beveté-

---

¹ Eger, 1940. szeptember 16. 3.

sével kell megoldani. „Teleki és politikai hívei tudták, hogy a németek aktív közreműködésével, esetleg újabb döntőbíráskodás útján elért további területi revízió olyan horderejű kül- és belpolitikai engedményekkel járna együtt, amelyek elkerülhetetlenül a fegyveres semlegesség feladásához vezetnének, a háborúba való bekapcsolódáshoz Németország oldalán.”²

A Románia elleni háborús készülődés – a náci szövetséges rosszallása ellenére – 1939 májusában elkezdődött, de igazán feszültté a külpolitikai helyzet 1940 nyarán vált. A következő dolgozat az „Eger” című helyi lap 1940. június 26. és szeptember 13. közötti háborús előkészületekről szóló írásainak elemzésével azt akarja bemutatni, hogyan viselte el egy vidéki kisváros lakossága a különböző korlátozó intézkedéseket, rendeleteket. Az is kérdés, hogyan vette ki a maga részét a városi és a megyei társadalom a hadsereg támogatásából. Azt is meg kellett vizsgálni, hogy készen állt-e a civil társadalom a háborúval járó megpróbáltatásokra, hiszen a következő évben már valóban megtapasztalhatták a magyarok, hogy milyen részese lenni a világháborúnak. A Románia elleni kardcsörtetés tehát háborús főpróbának is tekinthető, s mint ilyen megmutatta a polgárookra háruló későbbi feladatokat. Végül a helyi lap figyelemmel kísérése arra a kérdésre is választ adhat, hogy mennyire tölti be a sajtó hasonló rendkívüli helyzetben a létfontosságú tömegtájékoztató funkcióját. A korszakban létezett egy másik helyi lap is, amely a „Hevesvármegye” nevet viselte, de ez inkább hivatalos közlönyként funkcionált. A város életében történt fontosabb eseményekről, a lakosságot foglalkoztató kérdésekről sokkal megbízhatóbb forrás az „Eger”, amely sokkal jobban megfelel a kutatás fenti céljainak. 1940-ben a felelős kiadója Radil Károly, az Érseki Nyomda vezetője volt, felelős szerkesztője pedig Kapor Elemér, aki később költői nevén Apor Elemérként lett híres helyi személyiség, és aki ekkor a városházán dolgozott tisztviselőként. A lap a helyi középosztály szócsove volt, amely aktívan támogatta a kormány kül- és belpolitikáját és ezt az elemzés során állandóan szem előtt kellett tartani. A következőkben a Vöröskereszt és a Légoltalmi Liga egri csoportjának háborús készülődését valamint a vasúti közlekedést korlátozó intézkedéseket elemezzük olyan szempontból, hogy mennyire teljesítették az egriek 1940 nyarán a hit, az engedelmesség és a munka parancsát.

Vöröskereszt

1940. június 26-án, amikor a Szovjetunió 24 órás ultimátumban kérte Romániától Besszarábia és Bukovina átadását a magyar közvélemény is izgatott lett. A magyar minisztertanács már másnap kinyilvánította, hogy ha

² Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945, Bp, 1988, 219.

a Szovjetunió követelését teljesíti Románia, Magyarország területi igényeit is ki kell elégítenie.³A Legfelső Honvédelmi Tanács 27-én elrendelte a másban már mozgósított alakulatok és két újabb hadtest felvonulását a román határra.

A következő napon az „Eger” már a háborús pszichózis hangulatában adott hírt arról, hogy a Magyar Vöröskereszt, amely akkor kimondottan katonai jellegű szervezet volt, a városban is gyűjtést rendez. A cikket áthatja a bizonytalanság drámaisága, mert valóban nem lehetett tudni, hogy mit fognak hozni a következő napok. A belügyminiszteri rendeletre hivatkozik a szerző, amikor hangsúlyozza, hogy Magyarországnak mindig készen kell állnia, hogy elhárítson egy külső támadást vagy – ami jobban megfelelt a valóságnak – érvényesítse történelmi jogait. Nem mondták ki, de mindenki tudta, hogy csak Erdélyről lehet szó. A gyűjtés lebonyolításának megszervezése céljából a Vöröskereszt egri választmányának elnöke, aki maga Kálnoky István polgármester volt, nyilvánosan hívta meg a testület munkájában résztvevő egri hölgyeket és a negyedmestereket (a fertálymestereket) június 30-ára a városháza nagytermébe. A kérdés sürgősségére utal az, hogy vasárnapra tették a megbeszélés időpontját, és fontosnak tartották közölni, hogy a gyűjtés házról házra fog történni.⁴

Néhány nappal később a honvédelmi miniszter, Bartha Károly felhívása a rendkívüli helyzetre való tekintettel az Eger első oldalán, a vezércikk helyén jelent meg. A buzdítás közvetetten utalt arra, a német villámháború elmúlt hónapokban megismert tapasztalatai alapján, hogy a polgári lakosság egy esetleges magyar-román háború esetén ki lenne téve a pusztító ellenséges légitámadásoknak, de nem elsősorban a civilek védelme, hanem sokkal inkább a katonák biztonságának megteremtése határozta meg a kérést. Azt is ki kell emelni, hogy a miniszter kimondottan hangsúlyozta, hogy pénzbeli adományokat – nem filléreket, hanem pengőket – vár, amelyeket a legfontosabb tennivalók elvégzésére akarnak fordítani.⁵

A városházi megbeszélés állítólag zsúfolt ház előtt zajlott, ahová Kálnoky István polgármester hívta össze a vöröskeresztes ápolónői tanfolyamot végzett egri nőket. Mindenképpen tudni kell, hogy 1940-ben ők zömében középosztálybeli hölgyek voltak, akiknek ez a tevékenység nemcsak társasági eseményként szolgált, hanem a korban a nőkről uralkodó nézet szerint női hivatásuk nyilvános kiteljesítését is jelentette. Hedry Lőrincné⁶, a

³ Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945, Bp., 1988, 234-235.

⁴ Eger, 1940. június 28. 1-2.

⁵ Eger, 1940. július 1. 1.

⁶ Hedry Lőrincné (1889-1968) született Ghillány Zsófia Ghillány Imre sárosi főispán, földművelésügyi miniszter és Probster Zsófia lánya volt. Édesanyja első férje Szinyei Merse Pál

főispán felesége volt a szervezet helyi alelnöke, aki lelkes – bár néha kissé dagályos – beszédében buzdította társait az adományok gyűjtésére. „A szét-hullással, egyes országok felbomlásával az új rendeződés folyamata indult meg, amely minket is érinteni fog. Nagyon is időszerű lenne ránk nézve, ha megállapítanánk és következményeit levonnánk, hogy e valóban történelmi időkben, fordulatokban és meglepetésekben gazdag napokban csak akkor fogunk győzedelmesen megállani és megmaradni, ha minden téren és minden vonatkozásban való összefogás és egyetértés mellett lehetővé tesszük, hogy az esetleg elkövetkező nagy események és történések ideje alatt a Magyar Vöröskereszt Egylet hivatását hiány nélkül és hűségesen tölthesse be a nemzet és a magyar nép érdekében.”⁷ A főispánné beszéde mindenben a kor hangulatát tükrözi: egyrészt az összefogást és az egyetértést emeli, ki mint a fennálló hatalom elvárását, másrészt pedig külön említi a nemzetet és a népet, amely akkor még nem mindenki számára volt megkülönböztethető fogalom. Ez után a városi aljegyző ismertette a gyűjtés elveit és közölte, hogy 1-jén és 2-án a vöröskeresztesek minden egri házat felkeresnek és 2-án nyilvános perselyt is, kihelyeznek az adományok számára. Ha belegondolunk, hogy kétszáz hölgynek kellett a következő napokban Eger több ezer házat végigjárnia, talán nem is tartjuk olyan szórakoztatónak a tevékenységüket, amelyhez a bátorságon, kitartáson kívül még fizikai erőre is szükség volt.

Három nap múlva kiderült, hogy példátlan lelkesedés mellett zajlott le a gyűjtés, a hölgyek szép munkát végeztek, a hazafias keresztény egri közönség pedig megértő és áldozatkész volt.⁸ A keresztény jelzőnek majd néhány hét múlva lett jelentősége, de biztos, hogy a városban sokan hallottak a nőktől a negatív tapasztalatokról is.

A lap hamarosan közölte a honvédelmi miniszter újabb felhívását, amely a gyűjtés lezárulása után már egy kis időzavart tükröz, de mindenképpen világosabban fogalmaz az esetleg eljövendő háború részletes vöröskeresztes feladatairól. Bartha Károly csak most részletezte, hogy betegszállító gépkocsioszlopok, kórházvonalok, kórházak, üdülők felállítása, gyógyszerek, kötszerek, orvosi műszerek beszerzése a hadseregnek, az otthoniak ellátása meleg ruhával, takarókkal, hadifoglyokat, eltűnteket felkutató szervezet fenntartása az a tevékenység, amelyre pénzt kérnek. A helyzethez és a nyilatkozat kibocsátójához illik a mondanivaló lényege: „Adakozz a magyar

---

festőművész volt. In Gudenus János József: A XX. századi magyar főnemesség genealógiája, Bp., 1990, I/444-445.

⁷ Eger, 1940. július 1. 3.

⁸ Eger, 1940. július 3. 2.

Vöröskereszt javára, de ez a kérés olyan kérés, amely lényege szerint volta-képpen parancs.”⁹

A gyűjtés eredménye végül mintegy 4000 pengő lett, amelyet büszkén hirdettek a szervezet újabb összejövételén történelmi összefüggésekbe helyezve a hölgyek munkáját miszerint olyan hősieen küzdöttek a lakosok segítőkészségéért, mint 1552-es elődeik, de most nem a várat védelmezték, hanem megostromolták az emberek szívét. Az adománygyűjtők tehát méltó utódai voltak Dobó István harcostársainak és Egerben továbbra is élt Dobó szelleme, vagyis eleven volt a hazaszeretet. A másik megmosolyogtató párhuzam – amely Hedry Lőrincné egyéni érdemeit méltatja – már sokkal modernebb, de csak akkoriban számított hízelgőnek: „Heves vármegye főispánjának izzó lelkű felesége ugyanis korszerű eljárásában azokra a hős német tábornokokra emlékeztetett, akik páncélos hadosztályaik élén az első harcokcsikban vesznek részt a támadásban.”¹⁰ A polgármester köszönetet mondott a hölgyeknek áldozatos munkájukért, hazafias lelkesedésükért és összehasonlításképpen közölte, hogy a kétszer nagyobb lélekszámú Miskolcon csak kb.3200 pengőt, a hasonló nagyságú Kecskeméten pedig csak kb.2000 pengőt gyűjtöttek. Már itt elhangzanak homályos utalások arra, hogy akadtak gúnyos hangok, rideg szavak és meg nem értők különösen a nem keresztény lakosok körében, akik elutasították a segítségnyújtást.

A következő napokban újabb izgalmat okozott az a hír, hogy az egri zsidóság feltűnően tartózkodott a komolyabb összegű adományoktól, pedig állítólag ők voltak a legvagyonosabb lakosai a városnak. A korábbi célozgatás után hamarosan egészen személyeskedő hangneművé vált a tudósítás, és csak találgatni lehet, hogy mi indította arra a lap munkatársait, hogy néven nevezzék a keveset adományozó személyeket, hiszen tömegesen lehettek a zsellérek, napszámosok között is olyanok, akik nehéz anyagi helyzetük miatt alig vagy egyáltalán nem adakoztak, esetleg még durvább hangon utasították el a felkérést. Az Eger írása kipellengérezte azokat, akik a szerző szerint nevetségesen kevés pénzzel járultak hozzá a hazafias célokhoz. A feketelista élére helyezték Fischer Lajos ügyvédet, aki adózás tekintetében megelőzte az érseket, de másik 3 céget és 6 magánszemélyt is elmarasztalt a cikk. Gúnyosan bírálta őket fukarságukért és nem is anyagiasságuk miatt ítélte el őket, hanem a honvédelmi miniszter kijelentésére figyelmeztette őket, miszerint, aki kivonja magát az adakozásból, a nemzet ellen követ el megbo-csáthatatlan bűnt.¹¹ Az esetből kisebbfajta botrány keletkezett, mivel a lap munkatársa nem ellenőrizte a megbélyegzett személyeknél a hallomásból

---

⁹ Eger, 1940. július 5. 1.

¹⁰ Uo. 2.

¹¹ Eger, 1940. július 6. 2.

szerzett információkat. Az ügy nem lett volna komoly, ha nem egy olyan kisvárosban történt volna, ahol a közvéleményt nem egy viszonylag zárt társaság véleménye befolyásolta volna és nem lett volna az egész magyar társadalom megfertőzve az antiszemitizmus paranoiájával. Semmi különös nincs tehát a kicsinyes vádaskodásban, inkább tipikus esetnek minősíthető, amely megmutatta – mint egy cseppben a tenger – a korabeli vidéki középosztály gondolkodásának torzulását.

A következő hetekben az Eger kénytelen volt két alkalommal is helyt adni a zsidó származású lakosok helyreigazítási kérelmének. Előbb a fent megvádolt ügyvéd írta meg, hogy nem igaz, hogy csak némi aprópénzt adott a vöröskereszteseknek, mert ő maga nem is találkozott a hölgyekkel, ellenben a cselédje adta a pénzt és iratta fel a nevét. Ugyanitt szerepelt az is, hogy nem az a személy adta a legtöbbet a nem keresztények közül, akit a lap megjelölt, hanem egy másik polgár.¹² A következő héten egy másik megbélyegzett lakos is helyesbítést kért, mert nem volt vaskereskedése, több háza és határozottan állította, hogy jövedelméhez mértén adakozott.¹³ Az események ilyen alakulása már nem is ironikus, hanem inkább szomorú vagy megdöbbenítő, mert arra vall, hogy mennyire elkülönült a nem zsidó lakosság a zsidó lakosságtól, hiszen a vármegyei lap munkatársai sem voltak tisztában alapvető információkkal lakótársaikkal kapcsolatban. Az eset az antiszemitizmus pszichológiai gyökereire is rámutat, mert tisztán láthatjuk, hogy válnak a pontatlan hírek, híresztelések megalapozatlan előítéletek forrásaivá. Ilyen és ehhez hasonló kisebb-nagyobb konfliktusok keltették, vagy szították a zsidóellenes érzelmeket szerte az országban. Annyi még hozzáfűzendő az incidenshez, hogy a zsidóság sértettsége, zárkózottsága is érthető a zsidótörvények elfogadása után, az újságban pedig volt annyi tisztesség, hogy közölték a helyreigazítási kérelmeket még akkor is, ha ezzel már nem tudták helyrehozni tévedésüket. Azoknak a személyeknek a felelőssége is súlyos, akik ezeket a hangulatkeltésre alkalmas tapasztalatokat a helyi sajtó tudomására hozták, ők pedig a dicséret hölgyek közül kerültek ki. Az összegyűjtött pénz sorsáról később Kálnoky polgármester számolt be miután maga vitte a szervezet budapesti központjába. Eszerint a fővárosban elégedettek voltak az egri gyűjtés eredményével és úgy határoztak, hogy az összeg 30%-át az egri berendezésekre, eszközökre fordíthatja a választmány.¹⁴

A vöröskeresztes munka ezután is kiemelt figyelmet kapott a város életében, mert a megye kisgyűlése ezekben a napokban 500 pengő ösztöndíjat szavazott meg ápolónői képzésre. A testületnek mindössze annyi kikötése

---

¹² Eger, 1940. július 8. 4.

¹³ Eger, 1940. július 12. 2.

¹⁴ Eger, 1940. július 15. 1.

volt, hogy Heves megyei lakos legyen a tanuló.¹⁵ Ekkor jelent meg Unterreiner Jánosnak, a Korona szálló bérlőjének a nyílt levele és hazafias indítványa, amelyben azt kérte polgártársaitól, hogy segítsék újabb adományokkal az egri Vöröskeresztet, amelynek meg kell szerveznie a véradást, és fel kell állítania egy teljesen felszerelt 100 ágyas tartalékkórházat. Ő maga rögtön 30 pengővel hozzá is járult a kezdeményezés elindításához.¹⁶ Ez a javaslat már valóban próbára tette a lakosság áldozatkészségét, hiszen az év elején súlyos árvíz is pusztított a vármegyében és arra a célra már mélyen a pénztárcájukba nyúltak a hevesiek, ősszel pedig – ami ekkor még nem volt előrelátható – Erdély megsegítésére indítottak segélyakciót. Augusztus közepéig a szállodabérlő és az iparosokat és kereskedőket tömörítő Baross Szövetség helyi csoportja mintegy 250 pengőt gyűjtött, magánzemélyek pedig majdnem 50 pengőt küldtek a helyi lap szerkesztőségébe.¹⁷

A háborús hangulat közepette a Vöröskereszt Heves megyei választmánya augusztus elején tartotta meg rendes éves közgyűlését, ahol a főispán elnökölt. Ő mondta a megnyitó beszédet, amelyben részletes kitért a feszült nemzetközi helyzetből következő nemzeti teendőkre és a szervezettel szembeni elvárásokra. „Mikor pedig ma lábhoz tett fegyverrel készen állva várjuk jogaink érvényesítésének percét, senki sem mondhatná el, hogy a Heves megye Vöröskeresztes választmánya a készüllet terén nem tette meg kötelességét.”¹⁸ A testület ezután meghallgatta a titkár beszámolóját, amelynek az volt a lényege, hogy a szervezet felkészült a háborús helyzetre is (az „eshetőségekre”). Végül a számvizsgáló bizottság elnöke előterjesztette a zárszámadást és a következő évi költségvetést, amelyet a választmány elfogadott.

Az egri Vöröskereszt 1940 nyári tevékenysége több tanulságot is hordoz az utókor számára. Az első tapasztalat az, hogy a háborús helyzetben a szervezet közvetlenül a honvédelmi minisztérium irányítása alá került, ezt mutatják Bartha Károly nyilatkozatai mind az írott, mind pedig az elektronikus sajtóban. Ezeket természetesen olyan megyei lapok is átvettek, mint az Eger, hogy minél szélesebb társadalmi rétegeket érjen el a katonai célú felhívás. Az is nyilvánvaló, hogy a szervezet a civil lakosság mobilizálásának egyik legfőbb eszköze volt, hiszen tagjai érték el, pl. a gyűjtés során a hadsereggel közvetlen kapcsolatban nem álló társadalmi rétegeket. Összekötő kapocsként működtek a hadsereg és a társadalom között, munkájuk elismertsége és sikeressége pedig arra enged következtetni, hogy jó volt a viszony a katonák és a civilek között. Fontos persze azt is leszögezni, hogy ez a munka

¹⁵ Eger, 1940. július 10. 1.

¹⁶ Uo. 2.

¹⁷ Eger, 1940. augusztus 14. 1.

¹⁸ Eger, 1940. augusztus 7. 1-2.

azért volt hatékony, mert a helyi vöröskeresztes szervezetben jórészt az állami tisztviselők és más hivatalvezetők feleségei tevékenykedtek. Ezt a tényt figyelembe véve úgy finomíthatjuk a következtetésünket, hogy a helyi Vöröskereszt nem egy klasszikus civil szervezet volt, hanem inkább a politikai hatalomnak a köznép felé nyújtott karjaként funkcionált.

Légoltalom

Már a vöröskeresztes felhívás utalt arra a veszélyre, hogy egy esetleges háborúban pusztító légitámadásokkal és jelentős polgári áldozatokkal kellene szembenéznie Magyarországnak, ezért a légoltalmi szolgálat fontossá vált a nyári hónapokban. A légoltalom a légitámadások veszélyeinek csökkentésére, a károk elhárítására és azok megelőzésére szervezett tevékenység volt. Hazánkban 1935-ben szervezték meg, de az 1939-es honvédelmi törvényben ezt is újrászabályozták: a magyar állampolgároknak 14 és 60 év között kellett benne részt venniük, 70 éves korig honvédelmi munkát teljesítettek. A szolgálatot közigazgatási és légoltalmi szervek irányították a honvédelmi minisztérium utasításai alapján. Az országot 7 körzetre osztották, amelyek a későbbi hadtestparancsnokságok területeit fedték le. A helyi szervezetek vezetői a városokban a polgármesterek, a vármegyékben az alispánok és a járásokban a szolgabírók voltak. Egerben ezt a tisztséget Kálnoky István polgármester töltötte be.¹⁹ A légoltalom három szakterületre oszlott: hatósági, üzemi és önvédelmi, melyek közül az első volt felelős a megelőző, kárelhárító, mentő és segédszolgálatért.²⁰

Kálnoky Istvánné, a polgármester felesége már július első napjaiban felhívást intézett a Légoltalmi Liga Női Alosztályának tagjaihoz, és arra kérte őket, hogy írni, telefonkezelői és ápolónői szolgálatra jelentkezzenek a légoltalmi központban.²¹ Ez a polgári védelmi társadalmi szervezet is jelentős mértékben támaszkodott a nőkre, mert a férfiak túlnyomó része ezekben a hetekben „rendkívüli fegyvergyakorlatra” vonult be. A kisegítő munka jellegét látva nyilvánvalóvá válik, hogy ez a szerv is a hadsereget támogató tevékenységet folytatott talán még nyíltabban, mint az elsősegélynyújtásra szakosodott társa. A vezető neve arra enged következtetni, hogy ez is szoros kapcsolatban állt a hatalommal, mert a polgármester feleségének személye

¹⁹ Kálnoky István (1882-1949) az egeri ciszterci gimnázium után jogot végzett és már 1914 előtt az egeri városházán dolgozott. Az első világháború után ott folytatta munkáját, és 1939-ben választották polgármesterré, 1944-ben lemondott, mert zsidók alkalmazása miatt le akarták váltani. 1945-ben letartóztatták, megkínózták, de hamarosan szabadlábra helyezték és súlyos betegen halt meg. Új Hevesi Napló, 2000. április 50-51.

²⁰ Magyarország a második világháborúban, főszerk. Sipos Péter, Bp., 1997, 256.

²¹ Eger, 1940. július 3. 3.

garancia volt arra, hogy a szükséges intézkedésekről minél gyorsabban tudomást szerezhetnek a tagok és a felmerülő problémák is hamarabb nyilvánosságot és orvoslást nyernek.

Hamarosan ismertették a kormánynak a légvédelmet szabályozó legújabb rendeletét, amelynek legfontosabb része azt hangsúlyozta, hogy légvédelmi szolgáltra kötelezhetőek a 14. évüket betöltött, de 70. évüket még át nem lépett személyek. A légoltalmi szolgálat az utasítás szerint légoltalmi feladatok ellátásából, kiképzésből vagy gyakorlatból állt. Felsorolta a dokumentum a mentességet élvező személyeket, akiknek többsége valamilyen egyenruhás testület tagja volt. A kiképzés egy kétszer 24 órás és egy 12 órás tanfolyamból állt, amelyet 2-3 órás gyakorlatok egészítettek ki négy alkalommal, a szolgálatot teljesítők kaptak ugyan napi térítést, de kötelesek voltak saját eszközeikkel bevonulni és katonai bíraskodás hatálya alatt álltak.²²

Mivel lefelé is kiterjesztették az igénybe vehető népszerűség korhatárát, Kálnokyné bejelentette, hogy a városban Légoltalmi Leánygárdát fognak szervezni. A terv szerint 20-20 fős csoportokból állt a testület. Olyan 14 év feletti leányok jelentkezését várták, akiknek a családi körülményeik és a foglalkozásuk lehetővé tette a szolgálatot. Házlégoltalmi kiképzést kaptak és a Légoltalmi Liga jelvényével ellátott fejkendőt viseltek. A polgármesterné asszony a városházára hívta megbeszélésre a jelentkezőket.²³

A Liga a civil lakosság légoltalmát és légvédelmét ellátó társadalmi szerv volt, 1937-ben alakult és elsődleges feladatának a társadalom felkészítését tartotta. Ebbe tartozott a légoltalmi intézmények népszerűsítése, az állandó éberség fenntartása, az áldozatkészség fokozása, közreműködés a légoltalom kiépítésében valamint a honvédelmi minisztérium irányítása alatt álló folyóirat, a „Riadó!” kiadása. A Liga az országos elnökségen és a budapesti csoporton kívül 7 kerületet alkotott, amelyekben a csoportok és az egyesületek önállóak voltak, rendszeres közgyűléseket tartottak, amelyeken a csoportelnökségeken kívül az érintett érdekképviselői szervekkel kiegészült elnöki tanácsok is megjelentek.²⁴

Amikor augusztus végén a magyar-román viszony pattanásig feszült, a honvédelmi miniszter rendeletet adott ki arról, hogy mindenkit ki kell képezni a légoltalmi tudnivalókra,²⁵ néhány nappal később pedig a polgármester bejelentette, hogy fel kell készülnie az egri lakosságnak az épületek elso-tétítésére. Az előkészületeket 48 órán belül végre kellett hajtani, ami azt jelenti, hogy az ország és a város vezetése komolyan számított egy háborús

²² Eger, 1940. július 10. 2.

²³ Eger, 1940. július 17. 2.

²⁴ Magyarország a második világháborúban, főszerk. Sipos Péter, Bp., 1997, 255-256.

²⁵ Eger, 1940. augusztus 23. 2.

konfliktusra keleti szomszédunkkal. Az elsötétítéshez szükséges anyagokat és eszközöket készenlében kellett tartani, ezek ellenőrzését és a felkészülés elmulasztás esetén annak büntetését ígért az utasítás²⁶

Vasút

A június végi felvonulási parancs arról is rendelkezett, hogy a többi se-regtestnek július 2-től kell felkészülnie a Tiszántúlra való szállításra, ez pedig érintette az egri helyőrséget is, amint ezt a vasúti közlekedés változásai-ból ki tudjuk következtetni. Az utazóközönséget néhány nappal később tájé-koztatták arról, hogy a vasút igazgatósága jelentős korlátozásokat vezetett be. Július 1-jétől csak két postavonat indult naponta Egerből Budapest felé és ugyanennyi érkezett a fővárosból, ami azt jelenti, hogy a nap nagy részé-ben csak katonai szerelvények közlekedhettek a megyeszékhelyről és a me-gyeszékhelyre. A helyzet komolyságára vall az a mellékes körülmény, hogy Putnok felé nem indították a kiránduló és a hétvégi vonatokat, mivel szükség volt a technikai eszközökre, a 0 óra 30 perckor Egerből induló pesti vonat elérése azonban már valóban nagy áldozathozatalt igényelt különösen a kör-nyékbeli falvak lakosságától. Mindenki tudhatta mit jelent ez, mert nem magyarázatot, hanem buzdítást olvashattak: „A közönségnek ezeket az in-tézkedéseket megnyugvással kell fogadnia, mert éreznie kell mindenkinek, hogy ezek a korlátozó intézkedések is érte, az egész nemzet jövőjéért történ-nek.”²⁷ A megváltozott menetrendet pontosan közölte a városi újság is, amely arról is tudósított, hogy a közönség panasz és elégedetlenség nélkül vette tudomásul a nehézségeket azok érdekében, akik felelős helyeken az ország sorsáért minden eshetőségre felkészülve most készen állnak.²⁸

Két hét múlva, amikor az egri zászlóaljok teljes menetfelszerelésükkel már a Tiszántúlon állomásoztak a MÁV részben feloldotta a korlátozásokat és majdnem minden vonat újraindítottak.²⁹ A nyári menetrendváltozások sem kimondottan előnyösen érintették az egrieket, de a vasúti közlekedés nehézségei nemcsak a rendkívüli helyzetből, hanem a város földrajzi fekvé-séből is következtek, ehhez pedig volt már ideje régebben hozzászoknia a polgároknak.

Augusztus utolsó hetében, amikor megszakadtak a magyar–román tár-gyalások és már csak napok kérdése volt a harc kirobbanása, a vasút újabb és még szigorúbb intézkedéseket léptetett életbe. Ismét csak két vonatpár köz-

²⁶ Eger, 1940. augusztus 26. 2.

²⁷ Eger, 1940. július 3. 1.

²⁸ Eger, 1940. július 5. 2.

²⁹ Eger, 1940. július 17. 1.

lekedett az Eger- Budapest viszonylatban, de nem lehetett tudni, hogy mikor indulnak vissza a fővárosból.³⁰ A magyar honvédség ezután zárkózott fel a román határra, de a német közbelépés miatt a várt támadás elmaradt, így néhány nap múlva a MÁV visszaállította a július közepétől érvényes menetrendet.³¹

Míg a vöröskeresztes adománygyűjtés nem volt kötelező mindenkinek és a légoltalmi szolgálat is csak augusztus utolsó napjaiban vált általánossá és szigorúvá, a közlekedési korlátozások kezdettől fogva érintették a lakosság nagy részét. A vasút azonban olyan stratégiai üzem volt, amelynek munkáját nem lehetett nélkülözni ezekben a sorsdöntő napokban. A hivatalos tudósítások nem utaltak konfliktusokra, nézeteltérésekre, mert ezek csak az akadályokkal szembeni elégedetlenséget erősítették volna, és igyekeztek minden információt megadni a megváltozott menetrendekről.

Tanulságok

A hevesi és az egri társadalom komoly korlátozások között élte át 1940 nyarát, amikor a magyar kormány saját katonai erővel akarta kikényszeríteni a Romániával szembeni határrevíziót. Ezek a hónapok amint a fenti eseményekből is láthattuk, a később az egész országot súlyosan érintő világháború főpróbáját jelentették, mert ilyen feszült légkörben még nem volt a lakosság az elmúlt években. A Vöröskereszt adománygyűjtése gyakorlatilag sikeres volt, ami arra enged következtetni, hogy jó volt az akció szervezése és lebonyolítása, vagyis a helyi alapszervezet gördülékenyen működött, bebizonyította, hogy alkalmas más célokért is lelkesen tevékenykedni. A gyűjtés hatékonyságára és a benne részt vevő úrinők szorgalmára viszont árnyékot vetett a helyi zsidó polgársággal szembeni kicsinyes és korlátolt, de a korabeli viszonyok között nagyon is jellemző személyeskedés.

A légoltalom megszervezése körül sem mutatkoztak hiányosságok sőt úgy tűnt, hogy egyre kiterjedtebb tevékenységet fog majd végezni. Nagyon fontos tanulsága mindkét militarizált társadalmi szervezet tevékenységének a nők fokozott szerepvállalása, ami az I. világháborús tapasztalatok után már nem meglepő. Az viszont jellegzetes, hogy csak a középosztálybeli hölgyek munkájáról kapunk hírt, pedig bizonyos más társadalmi rétegek is képviselték magukat az egyesületekben. A légoltalom megszervezése során tűnt fel az az elgondolkodtató tény is, hogy az ebben való részvételt igen széles korosztályra terjesztették ki, ami a később totálissá váló hadviselés háttérjárási következménye lett.

---

³⁰ Eger, 1940. augusztus 24. 2.

³¹ Eger, 1940. augusztus 28. 1.

Ami a vasúti közlekedést illeti, ezen a téren a katonai készülődésre való tekintettel már sokkal kevesebb információt lehetett találni, mivel stratégiai ágazatról van szó, viszont olyan csoportjait is érinti a város lakosságának, amelyeket az előző két tevékenység esetleg még közvetve sem ért el. Csak a személyvonatok menetrendjének korlátozásából lehetett a katonai szállításokra következtetni, amelyek az első nagyszabású július eleji és majd az augusztus végi felvonulás során okoztak kellemetlenségeket az utasoknak. A honvédségi szerelvények a Budapest–Sátoraljaújhely vonalon mozogtak ehhez képest az Eger–Füzesabony kapcsolat csak egy szárnyvonal.

Az Eger a szükséges információkat, miniszteri és kormányzati rendeleteket a Budapesti Közlöny nevű hivatalos lapból vette át, majd igyekezett minél hamarabb közölni ezeknek a helyi végrehajtással kapcsolatos tudnivalóit. Helyet adott a polgármester, az alispán felhívásainak tehát nemcsak az országos eseményekről, hanem a helyi fontosságú történésekről is tudósított. Az újság szellemiségét a keresztény – nemzeti gondolkodású kisvárosi értelmiség, köztisztviselő réteg gondolkodása határozta meg ennek minden előnyével és hátrányával. Az Egerben olvasható kisebb – nagyobb tudósításokból kitűnt, hogy az embereknek egyre jobban szembe kellett nézni a háború fenyegető rémével. Természetesen a titkos diplomáciai és katonai lépésekről a helyi újságot olvasó embereknek nem lehetett fogalma, de ez a dolgozat azt szerette volna rekonstruálni, hogy a mindennapi élet különböző szinterein ki hogyan érezhette a megszorító intézkedéseket. Azt is érdemes volt megvizsgálni, – mint cseppben a tengert – hogy egy vidéki város lapját mennyire hatotta át a háborús propaganda, illetve mennyire töltötte be a Teleki – kormány és a vidéki társadalom között a közvetítő média szerepét. A tapasztalat azt mutatta, hogy az Eger megfelelt a hatalom aktuális elvárásainak.